

7. Тараненко О.О. На теми сучасного українського ономастикону: тенденції конотативних нашарувань / О.О.Тараненко // Мовознавство. – 2010. - №1. - С. 14-36.
8. Тараненко О.О. На теми сучасної української ономастики / О.О.Тараненко // Мовознавство. – 2007. - №1. - С. 6-22.

Лукаш Г.П. «О Петренках начистоту»: антропонимные коннотонимы для обозначения простого украинца.

Статья посвящена проблеме формирования коннотативного значения антропонима 'Петренко' в контексте общих закономерностей образования новых онимных значений в интралингвальном и интерлингвальном аспектах. Отмечена универсальность называния определенными средствами простого, обычного человека во многих языках, что свидетельствует о сходстве мировосприятия в разных культурах. С точки зрения теории коннотонимии прослежен алгоритм появления коннотемы 'украинец' в коннотониме 'Петренко', выяснено источники возникновения, функции коннотонима. Представлены предпосылки появления указанной коннотемы, связанные с антропонимной триадой 'Иванов', 'Петров', 'Сидоров', которая на почве украинского языка трансформируются в триаду 'Иваненко', 'Петренко', 'Сидоренко'. Поскольку компонент 'Петренко' в этой триаде занял самую сильную позицию, он становится самостоятельным, постепенно заменяя в этой роли коннотоним 'Иваненко'. Сделана попытка объяснить такую популярность фамилии прочной укоренённостью имени-коннотонимной основы в народной культуре. Описаны условия формирования коннотемы 'простой гражданин'. Особое внимание уделено механизму концептуализации коннотонима как пути реализации семантической динамики имён собственных.

Ключевые слова: коннотация, коннотоним, коннотонимизация, онимная семантическая структура, коннотема, коннотонимная основа, вторичная онимная номинация.

Lukash G.P. «About Petrenko Openly»: Anthroponymic Derivation with Connotative Vvalues for Naming of Ordinary Ukrainian.

The article is devoted to the problem of formation connotative values anthroponym 'Petrenko' in the context of General regularities of the formation of new values of proper names in interlingual and intralingual aspects. The versatility of naming certain means of a simple, ordinary person mentioned in many languages, which demonstrates the similarity of perception of the world in different cultures. The algorithm appears connotea 'Ukrainian' in connotonym 'Petrenko' traced from the point of view of connotonymy theory, sources of origination, the functions of connotonymic clarified. Emergence of the specified connotea presents. They are associated with antropogennoi triad 'Ivanov', 'Petrov', 'Sidorov', which the soil of the Ukrainian language transformed into a triad 'Ivanenko', 'Petrenko', 'Sidorenko', Because the 'Petrenko' in this triad has taken the firm position, he becomes independent, gradually replacing in this role connotonym 'Ivanenko'. The attempt to explain such popularity of surnames solid underpinnings name-connotonymic bases in popular culture has been done. Conditions of formation of connotea 'ordinary citizen' is described. Special attention is paid to the mechanism of connotonym conceptualization as the realization method of semantic dynamics of proper names

Key words: connotation, connotonym, connotonymization, semantic structure of the proper names, connotema, connotonymic bases, indirect nomination of the proper names.

Тамара Слободинська
(Вінниця)

УДК 811.161.2'271

ЧОТИРИРІВНЕВА МОДЕЛЬ ПОНЯТТЯ «ПОВНИЙ ЗМІСТ ВИСЛОВЛЕННЯ»

У статті йдеться про чотири рівні розуміння змісту висловлення, а саме: синтаксичний, семантичний, прагматичний та комунікативний. Умови розуміння висловлень-реплік учасниками діалогу автор уточнює в термінах комплексної теорії моделей спілкування, а саме: суб'єкт, що ініціює комунікативну дію – «агент» (A), його мовленнєва дія – (a); суб'єкт, що здійснює комунікативну дію у відповідь – «реагент» R, його дія – «реакція» ®. Автор зауважує, що суб'єкт (R) адекватно розуміє повний зміст зверненого до нього висловлення (a), якщо йому вдається

однозначно визначити його синтаксичну структуру, семантичний зміст, прагматичний смисл та ілюкційну силу. (А) адекватно сприймає висловлення ® у відповідь, якщо йому вдається ідентифікувати три семіотичні компоненти змісту ®, тобто його синтактику, семантику та прагматику, і правильно оцінити перлокутивний ефект, викликаний сприйняттям (R) попередньої репліки (чи реплік) (А), – для ефективного продовження (або ж для завершення) діалогу суб'єктові (А) необхідно знати, що його розуміють. Проаналізовано деякі комунікативні й когнітивні дії мовця і слухача. Автор також торкається основних аспектів теорії комунікативних невдач.

Ключові слова: зміст висловлення, комунікант, комунікативна дія, комунікативна невдача, загальна теорія моделей спілкування.

Постановка проблеми. В українській лінгвістиці вже напрацьовано деякі матеріали із загальної теорії моделей спілкування [6]. Проте докладного опису потребує питання аналізу висловлення з погляду його змісту. **Мета статті** полягає у виокремленні й дослідженні рівнів розуміння змісту висловлення.

Мовний вираз, що виконує номінативну функцію (скорочено: номінативний вираз), значенням (десигнатом) якого є ϵ -об'єкт, називається ϵ -терміном. Оскільки в науці ϵ -об'єкти формуються переважно на емпіричному рівні пізнання, В. С. Стьопін називає такі об'єкти й відповідні їм терміни емпіричними [7, с. 24]. Проте варто враховувати, що ідеальні об'єкти цього типу формуються й використовуються не тільки в науці, а епістемічні й функціонально-лінгвістичні характеристики термінів залежать від контексту їхнього вживання. Проаналізуємо як приклади такі речення:

(1) *Над морем зійшло сонце.*

(2) *Відстань між Землею і Сонцем – приблизно сто п'ятдесят мільйонів кілометрів.*

(3) *Сонце – типова зірка-ліліпут спектрального класу G 2.*

Із погляду традиційної граматики речення (1)-(3) є простими розповідними. Із погляду традиційної логіки ці три речення виражають прості асерторичні (немодальні) судження. (Судженням у логіці є зміст розповідного речення. Судження називається асерторичним, якщо являє собою безоцінювальне твердження деякого факту). Із погляду функціональної граматики речення (1)-(3) можна аналізувати як потенційні висловлення, що належать до різних функціональних підсистем (стилів) природної мови. Із погляду комунікативної граматики ці речення кваліфікуються як висловлювання-репліки деяких можливих діалогів (у тому широкому значенні терміна «діалог», у якому його визначив М. М. Бахтін) і подаються як такі, що належать до різних комунікативних реєстрів мови [Див. 4].

Чотири розглянуті вище погляди не суперечать один одному, оскільки йдеться, по суті, про чотири наукові дисципліни, які досліджують природну мову в різних, але системно взаємопов'язаних аспектах. Згідно з принципами методології системного аналізу, загальні характеристики функціонування цілісної системи детермінує специфіку взаємозв'язків і особливості функціонування її підсистем. Природна мова, як відомо, є цілісною соціальною знаковою системою, яка використовується як необхідний засіб спілкування людей і необхідний інструмент мислення, який трактується не як психічний процес, а як ідеальна діяльність. Відповідно, логіка як нормативна наука про ідеальну діяльність разом із теорією комунікації відповідають за визначення системних засад для лінгвістичного аналізу різноманітних мовних фактів і закономірностей мовлення. Зокрема, у всіх чотирьох науково-дисциплінарних дискурсах загальною систематизуючою основою для класифікації речень (1)-(3), які трактуються як висловлення в деяких можливих комунікативних аспектах, є логіко-комунікативний критерій: доцільність (релевантність) постановки питання «Чи істинне те, що сказано?».

Релевантність цього питання (позначимо його символом Q) стосовно до кожного з висловлень (1)-(3) не викликає сумнівів. Цього вже достатньо для обґрунтування названих вище класифікацій речень (1)-(3) у дискурсах традиційної граматики й логіки (Речення є розповідним, а його зміст – судженням, якщо й тільки якщо питання Q релевантне змістові цього речення). Специфікація таких висловлень із погляду функціональної і комунікативної граматики потребує аналізу можливих відповідей на питання Q, а також аналізу способів обґрунтування відповідних відповідей.

Для того щоб повністю усвідомити зміст висловлення, недостатньо розуміти, що сказано, – важливо визначити, із якою метою, у якій формі і за яких обставин це сказано. Тому (свого часу

таке положення обґрунтував М. М. Бахтін), незалежно від того, є це висловлення частиною усного мовлення чи елементом будь-якого письмового тексту, необхідно аналізувати його зміст як компонент комунікативного акту, здійснюваного в деякій комунікативній ситуації, яка містить типологізовані соціальні параметри. Проаналізуємо з цього погляду висловлювання (1) у двох характерних для нього комунікативних ситуаціях.

(А) Припустімо, дві особи спілкуються по телефону, одна з них каже: «Над морем зійшло сонце» (висловлення (1)). Співбесідник здивовано викрикує: «Цього не може бути! На моєму годиннику всього тридцять на третю!». (В) Припустімо, людина, читаючи книгу чи слухаючи радіопередачу, натрапляє на висловлення (1) в тексті художнього твору.

У ситуації (А) абсолютно неважливо, як буде продовжуватися діалог, – сама можливість засумніватися у сказаному засвідчує те, що висловлення (1) у контексті такого діалогу належить репродуктивному реєстру мовлення. «У репродуктивному (зображувальному реєстрі, – зазначає Г.О.Золотова, – мовець відтворює безпосередньо, сенсорно спостережуване в конкретній тривалості чи послідовній змінюваності дій, станів, знаходячись – у реальності чи в уяві – у хронотопі того, що відбувається... Висловлення репродуктивного реєстру можна помістити в модусну рамку «Я бачу, як...», «Я чую, як...», «Я відчуваю, як...»» [4, с. 29]. Чому в комунікативній ситуації (А) висловлення (1) можна впевнено кваліфікувати як репродуктивний мовленнєвий твір (МТ)? Відповідь на це питання дає аналіз вказаного вище фрагменту діалогу в термінах комплексної теорії моделей спілкування [3, с. 13]. «Така теорія, – зауважує Б. Ю. Городецький, – покликана моделювати комунікативну функцію мови, яка традиційно вважається найважливішою. Прикладне значення цієї теорії полягає у створенні єдиного фундаменту для різноманітних додатків функціонально-лінгвістичних знань» [Там само].

Відповідно до термінології, яка прийнята в загальній теорії моделей спілкування, а також у таких її складниках, як психолінгвістика, теорія мовленнєвих актів і комунікативна граматики, «мовцем» (М) називаємо суб'єкт комунікації, який створює висловлення в усній чи писемній формі. Термін «висловлення» тут трактовано значно ширше, ніж у традиційній логіці, де висловленням прийнято називати мовленнєву одиницю, яка відповідає розповідному реченню (і, як наслідок, судженню). О. В. Бондарко, покликаючись на праці Л. В. Щерби, В. В. Виноградова, В. Г. Гака, зазначає, що в сучасній функціональній лінгвістиці і пов'язаних з нею дисциплінах (у тому числі і в теорії моделей спілкування) висловлення кваліфікують як мовленнєву структуру, яка може бути подана фразою, послідовністю фраз, надфразною єдністю, які позначені змістовою цілісністю [2, с. 4]. Аспект змістової цілісності висловлення уточнює теорія мовленнєвих актів, у контексті якої висловлення аналізують як відносно завершену комунікативну (ілокуційну) дію. Отже, повний зміст висловлення, крім *синтаксичного, семантичного та прагматичного компонентів*, містить ще й найбільш загальний, *комунікативний* компонент, який, як буде доведено нижче, відіграє визначальну роль у процесах породження і сприймання мовлення. «Слухачем» (С) називають суб'єкта мовного спілкування, який сприймає зміст висловлення як ілокуційного акту, який створює (М), – при цьому абсолютно неважливо, чи сприймає на слух (С) таке висловлення, чи читає його, як, наприклад SMS-повідомлення.

Повністю чи частково, правильно чи ні (С) зрозумів зміст зверненого до нього висловлення, буде з'ясовано після того, як він здійснить відповідну комунікативну дію. Реакція (С) може бути виражена невербально – наприклад як фізична дія, інтерпретована як виконання прохання чи команди або ж як демонстрування небажання брати участь у діалозі. Якщо ж (С) не ігнорує спілкування і якщо його реакція вербалізована, то він, по суті, здійснює відповідний хід у «мовній грі» (Л. Вітгенштейн) і завершує такт діалогу. Очевидно, що визначені вище поняття «М» і «С» характеризують учасників мовленнєвого спілкування як таких, що виконують когнітивні дії (відповідно породження і сприймання МТ); очевидно також, що в межах завершеного такту діалогу між суб'єктами відбувається обмін цими когнітивними діями – «мовець» стає «слухачем» і навпаки.

Суб'єкт, який здійснює ініціюючу комунікативну дію (наприклад починає діалог чи висуває в подальших тактах діалогу «зустрічні» твердження, питання, оцінки чи пропозиції), називається «агентом» (А), а його мовленнєва дія – «акцією» (а). Суб'єкт, який здійснює комунікативну дію у відповідь, – «реагент» (R), його дія – «реакція» ®; у наступних тактах діалогу між його учасниками можливий (і здебільшого відбувається) обмін комунікативними

функціями (А) і (R). Якщо всі дії комунікантів вербалізовані, то всі a_i і r_i (i – номер такту діалогу) є висловленнями. Тоді, зазначає Б. Ю. Городецький, «діалог являє собою чергування мовленнєвих творів (МТ), які створюють комуніканти... Кожен МТ – це засіб впливу на оточення (на партнера з комунікації і через нього – на інші елементи дійсності) [3, с.23].

Важливим принципом загальної теорії моделей спілкування є розмежування практичних і власне комунікативних цілей учасників діалогу [3, с.14]. «Мовленнєва діяльність» не є чимось самостійним, таким, що існує окремо, – вона завжди являє собою один із аспектів (часто вельми істотний аспект) діяльності людей, яку можна назвати «практичною» у широкому розумінні, включаючи в обсяг цього терміна всі різновиди інтелектуальної праці й інші види соціально орієнтованої, осмисленої активності людини. (Таке розширене поняття «практика» повністю обґрунтоване, тому що в сучасному «інформаційному» суспільстві практична діяльність мільйонів людей пов'язується не з фізичною працею, а з процесами виробництва й перетворення інформації). Відповідно, у будь-якому мовленнєвому спілкуванні у якийсь спосіб виявляються практичні цілі його учасників. Якщо навіть дві особи тільки вітають одна одну і обмінюються короткими «ритуальними» фразами, вони здійснюють не мовленнєві дії і добиваються практичних цілей (наприклад підтримують міжособистісні стосунки, що склалися). Очевидно, практичні цілі учасників діалогу можуть бути надзвичайно різноманітними; у низці ситуацій вони можуть не збігатися й навіть суперечать одна одній. Але якщо діалог почався (якщо R не ігнорує комунікативну інтенцію А), тоді, незалежно від індивідуальних практичних цілей А і R, їхні комунікативні цілі збігаються – обидва учасники діалогу об'єктивно (і суб'єктивно) зацікавлені в комунікативній ефективності мовленнєвого спілкування.

Практична ефективність діалогу не піддається однозначному універсальному визначенню, оскільки можливість досягнення індивідуальних цілей його учасниками залежить від неосяжної множини конкретних обставин; крім цього, «виграш» одного учасника досить часто, проте не завжди, означає те, що інший «програв». Незалежно від досягнення чи недосягнення комунікантами своїх практичних цілей, діалог (за визначенням) є комунікативно ефективним, якщо кожному з його учасників вдається висловити саме те, що він хотів сказати, і досягти саме такого розуміння своїх слів, яке він запланував. Наприклад, у деякій комунікативній ситуації, безпосередньо пов'язаній із його професією, дипломат може запланувати непряму, неоднозначну відповідь (r) на інформаційний запит свого співбесідника (a). Якщо йому вдається це зробити в межах дипломатичного етикету, то його комунікативну дію варто визнати успішною незалежно від того, призведе ця дія до практичного успіху в переговорах. Також існує одностороння залежність між комунікативною і практичною ефективністю мовленнєвого спілкування: комунікативна невдача неминуче призведе до невдачі і практичному плані – це стосується, по-перше, роботи «професійних комунікаторів» – учителів, психологів-консультантів, менеджерів по роботі з персоналом, журналістів, дипломатів тощо. «Комунікативну невдачу (КН), – підкреслює Б. Ю. Городецький, – можна визначити як такий збій у спілкуванні, при якому певні МТ не виконують свого призначення. Інакшими словами, ті чи ті елементи МТ як інструкції щодо перетворення оточення не реалізуються (у зв'язку з їх нерозумінням, ігноруванням, хибним тлумаченням тощо). Варто відрізнити власне КН від фактів вживання неправильно побудованих висловлень (такі висловлення не завжди призводять до КН), від комунікативних труднощів і «незручностей» [3, с. 23]. Подолання комунікативних труднощів і запобігання КН власними зусиллями учасників діалогу можливе саме тому, що, на відміну від практичних цілей, їхні комунікативні цілі завжди збігаються.

Достатнє володіння спільною для комунікантів природною мовою ще не є достатньою умовою, щоб запобігти КН. Чому фахівці, торкаючись професійних тем, розуміють один одного «з півслова», а розмова професіонала з дилетантом чи дорослого з дитиною викликає комунікативні труднощі? Ще в 1916 році Є.Д.Поливанов зазначив: «По суті все, що ми говоримо, потребує слухача, який розуміє, «у чому справа». Якби все, що ми бажаємо висловити, полягало у формальних значеннях вживаних нами слів, нам потрібно було б вживати для висловлення кожної окремої думки значно більше слів, ніж це буває насправді. Ми говоримо тільки необхідними натяками .

Як людям вдається розуміти натяки? Чому скорочення висловлення (навіть тоді, коли явно порушуються правила нормативної граматики) далеко не завжди перешкоджає його розумінню?

Чому скорочення усного чи писемного тексту, яке порушує, здавалося б, логічний зв'язок між висловленнями, не руйнує мовленнєвої комунікації? Даючи відповідь на ці питання, Л. П. Якубинський у праці «Про діалогічне мовлення» (1923) звертає увагу лінгвістів на «апперцепційний момент у сприйманні мовлення» [11, с. 38]. Термін «апперцепція», який ввів Лейбніц, використовується в нашому дослідженні в тому значенні, яке надав йому на початку XIX століття німецький психолог і теоретик педагогіки І. Ф. Герbart: здатність свідомості сприймати і впорядковувати нову інформацію на основі уже існуючої системи уявлень і знань про світ (так званої «апперцепційної маси») [9, с. 32]. «Наше сприймання й розуміння чужого мовлення (як і всяке інше сприймання), – підкреслює Л. П. Якубинський, – апперцепційне: воно визначається не тільки (а часто і не стільки) зовнішнім мовленнєвим подразненням, але й передусім колишнім нашим внутрішнім і зовнішнім досвідом і, нарешті, змістом психіки того, хто сприймає, в момент сприймання; цей зміст психіки складає «апперцепційну масу» певного індивіда, якою він й асимілює зовнішнє подразнення [Там само, с. 38]. У сучасній теорії моделей спілкування відсутні фізіологічні терміни «подразнення», «асиміляція» тощо, а замість «апперцепційної маси» послуговуються поняттям «когнітивна система апперцепції», у якій розрізняються власне психологічні і непсихологічні компоненти. До перших належать, наприклад, емоційний стан того, хто сприймає мовлення, зосередженість чи розсіяність його уваги – добре відомо, що людина, яка перебуває у стані стресу чи яка глибоко занурена у власні думки й переживання, далеко не завжди здатна правильно розуміти висловлення, звернені до неї. До непсихологічних компонентів когнітивної системи апперцепції (їх Л. П. Якубинський називав «постійними», на відміну від змінних і ситуативних станів психіки) належать знання про світ і мовленнєві навички, а також володіння професійною термінологією. Тут буде доречним навести приклад спостереження Л. П. Якубинського: слово з двома пропущеними буквами «под-о-ный» моряк прочитає «подводный», лікар – «подкожный», юрист – «подложный», журналіст – «подробный» тощо. Аналогічним способом знання про світ – професійні чи повсякденні (common-sense) – використовуються тоді, коли пропущені слова у висловленні чи висловлення в тексті. «Неодноразово було зазначено, – підкреслює відомий американський спеціаліст у царині лінгвістичних проблем «штучного інтелекту» Роджер Шенк, – що висловлення мовця не повідомляють відкрито, тобто експліцитно, усього того, що слухач повинен зрозуміти згідно з намірами мовця; відповідно, потрібно допустити наявність прихованого, імпліцитного змісту. Часто те, що повинен вивести слухач, не впливає з необхідністю з почутого, і потрібно вивести правдоподібний умовивід про ще якийсь зміст [10, с. 36].

Правдоподібними в сучасній логіці називаються недедуктивні умовисновки, які спроможні призводити тільки до ймовірних, проте не абсолютно достовірних висновків. До правдоподібних належать, наприклад, умовисновки від наслідку до можливої причини («Я кашляю, ймовірно (можливо), я застудився»), індуктивне узагальнення, тобто розмірковування «від окремого до загального» («Найближчі магазини зачинені – ймовірно, усі магазини в цьому місті вже зачинені»), розмірковування за аналогією (реальною і метафоричною), а також різноманітні способи визначення комунікативних імплікатур (П. Грайс) [1, с. 29]. Передумовами будь-якого правдоподібного висновку є компоненти когнітивної системи апперцепції (к. с. а.), які актуалізуються в процесі мовленнєвого повідомлення; мета всіх умовисновків – зрозуміти повний зміст висловлень партнера з комунікації. Необхідно «негайно відкинути можливість того, – зауважує Р. Шенк, – що слова й речення природної мови самі є прийнятними поданнями значення, оскільки слова й речення неоднозначні й еліптичні» [10, с.36-37]. Крім цього, мовцю (М) не завжди вдається вибрати слова й побудувати речення так, щоб його семантичний зміст і прагматичний смисл потрібною мірою відповідали б реальній ситуації і намірам (М) – комунікативним і практичним. Тому слухачеві (С) доводиться займатися не тільки «дешифруванням мовного коду», але й реконструюванням повного змісту висловлення (М), спираючись при цьому на спеціалізовану структуру свідомості – к. с. а. Якщо (С) у момент сприйняття мовлення актуалізує тільки емоційний складник к. с. а., ймовірність комунікативної невдачі різко виростає. Отже, підкреслює Р. Шенк, центральну роль у розумінні мови відіграє здатність комуніканта проводити правдоподібні умовисновки (plausible inferences), використовуючи як передумови непсихологічні компоненти к. с. а. – знання про світ, зокрема інформацію про стереотипні

«сценарій» взаємодії людей у процесах спілкування, яка зберігається в пам'яті. Розуміння МТ, за Р. Шенком, відбувається одночасно у двох напрямках: «згори донизу» (побудова змісту висловлення з понять, експліцитно виражених в тексті) і «зверху донизу» (розпізнавання цілі висловлення як комунікативної дії, ураховуючи припущення про реалізацію в певний момент одного з типових «сценаріїв» спілкування). «Здатність користуватися знаннями про світ при розумінні, – підкреслює Р. Шенк, – потребує наявності значних понятійних структур, які можуть у потрібний момент постачати необхідні контекстні знання за низхідним принципом («згори вниз»). Практично, найпростіша структура такого типу – сценарій (script), яким послуговуються для подання інформації про стереотипні епізоди. Добре розбудований сценарій – це, по суті, заздалегідь виготовлений причинний ланцюжок, що являє собою звичайну послідовність подій. Використовуючи сценарій, суб'єкт, який розуміє, може пов'язати воедино ідеї, які не можуть бути співвіднесені за своїми зовнішніми рисами; він робить це, спираючись на структуру пам'яті, у якій вони вже зв'язані [10, с. 40].

Умови розуміння висловлень-реплік учасниками діалогу можна уточнити в термінах комплексної теорії моделей спілкування. Суб'єкт (R) адекватно розуміє повний зміст зверненого до нього висловлення (a), якщо йому вдається однозначно визначити його синтаксичну структуру, семантичний зміст, прагматичний смисл та ілокуційну силу (Існує і «п'ятий» рівень розуміння змісту висловлення, аналіз якого виходить за межі теорії моделей спілкування: (R) може висунути правдоподібну гіпотезу (чи в деяких випадках знати заздалегідь) про практичну ціль, якої добивається суб'єкт (A), який ініціював такий діалог). Далі (A) адекватно сприймає висловлення ® у відповідь, якщо йому вдається ідентифікувати три семіотичні компоненти змісту ®, тобто його синтактику, семантику та прагматику, і правильно оцінити перлокутивний ефект, викликаний сприйняттям (R) попередньої репліки (чи реплік) (A), – для ефективного продовження (або ж для завершення) діалогу суб'єктові (A) необхідно розуміти, що його розуміють [5]. (Як відомо, терміни «ілокуційна сила» і «перлокутивний ефект», які ввів Дж. Остін, означають, відповідно, виражені у висловленні комунікативний намір (M) і викликана цим же висловленням зміна к. с. а. суб'єкта (C), що окреслює характер його комунікативних дій у відповідь).

Внесок у розуміння повного змісту висловлення (однозначної) ідентифікації чи реконструкції його синтаксичної структури можна проілюструвати добре відомим прикладом. Припустімо, працівник якої-небудь фірми (C) отримує від свого керівництва SMS-повідомлення, подане граматично (і синтаксично) некоректною фразою «замовлення виконати не можна відмовитися». Залежно від того, як (C) поділить цей текст на два речення, він може отримати дві протилежні вказівки. Ще один приклад, що ілюструє «чотирирівневу» модель поняття «повний зміст висловлення». Припустімо, суб'єкт (M) надсилає суб'єктові (C) письмове повідомлення, яке складається із трьох граматично не зв'язаних між собою слів: «приходити», «я», «завтра». Розуміючи семантичні значення цих слів, (C) однозначно реконструює синтаксичну структуру й семантичний зміст речення – «Я прийду завтра». (C) адекватно сприйме прагматичний зміст цього висловлення, якщо розуміє, хто цей «я», куди він збирається прийти й коли саме настане це «завтра». (C) правильно визначає ілокуційну силу цього висловлення, якщо йому вдається встановити, є воно обіцянкою, погрозою, нейтральною констатацією наміру чи неточно висловленим проханням про зустріч. (Тут можна додати, що в деяких комунікативних ситуаціях можливий «п'ятий» рівень розуміння суб'єктом (C) висловлення (M), – (C) без зусиль визначить «третій» і «четвертий» рівні смислу цього висловлення, якщо він знає і з високим ступенем ймовірності припускає практичну ціль (M). Проте, як уже було зазначено, аналіз реалізації практичних цілей комунікантів перебуває поза цариною компетенції загальної теорії моделей спілкування).

Необхідно звернути увагу на те, що в розглядуваній теорії прагматичні (у власному, семіотичному значенні цього терміна) й ілокуційні характеристики МТ розрізняються, власне, як «третій» і «четвертий» рівні змісту висловлення. У такий спосіб проводиться розмежування предметних галузей прагматики як розділу семіотики й теорії мовленнєвих актів, яка має переважно несеміотичний зміст. У багатьох сучасних лінгвістичних і логічних концепціях [див., напр., 1, с. 3-47; 8, с. 419-438] за традицією, яка бере початок у Ч. У. Морріса, такі відмінності не враховуються, й теорія мовленнєвих актів оголошена частиною прагматики. «Прагматика, – зазначає Роберт Столнейкер, відображаючи традиційний підхід до проблеми, – вивчає мовленнєві

акти й ті контексти, де вони реалізуються... Завданням (прагматичного) аналізу є виокремлення необхідних і достатніх умов успішного (чи, можливо, для деяких типів нормального) здійснення мовленнєвого акту. Це завдання належить галузі прагматики, оскільки необхідні й достатні умови як такі звичайно пов'язані з наявністю/відсутністю певних властивостей контексту, у якому здійснюється цей мовленнєвий акт, скажімо, таких, як намір мовця; знання, думки, очікування та інтереси мовця й слухача; інші мовленнєві акти, уже здійснені в тому ж контексті; час виголошення висловлення й результат його виголошення; істинне значення висловлюваної пропозиції, а також семантичні відношення між цією пропозицією й деякими іншими, які так чи так включені до розгляду» [8, с. 423]. Питання про межі предметної галузі прагматики не можна вважати ні конвенціональним, ні власне термінологічним, тобто таким, що залежить від довільного (на перший погляд) визначення терміна «прагматика», і тому таким, що не має принципового значення для побудови теорії. Неможливо звести до єдиної теоретичної основи аналіз таких якісно різнорідних факторів, як, наприклад, намір, знання й інтереси комунікантів, часові параметри комунікації й семантичні відношення між пропозиціями. Стверджувати протилежне – означає ігнорувати принципи, які лежать в основі загальнонаукової системної методології, а саме, принципи холістичної детермінації, ієрархійності й множинності нередукованих теоретичних описів «великих» (у теоретико-системному смислі) функціональних систем, до яких, без сумніву, належить мовленнєва комунікація.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, повний зміст висловлення, крім синтаксичного, семантичного й прагматичного компонентів, містить ще й найбільш загальний, комунікативний компонент, який відіграє домінуючу роль у процесах продукування і сприймання мовлення. Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі полягають у розбудові теорії комунікативних невдач.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д., Падучева Е. В. Истоки, проблемы и категории прагматики / Н.Д. Арутюнова, Е.В. Падучева // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика. Сборник : пер. с разн. яз. – М. : Прогресс, 1985. – Вып.16. – С. 3–42.
2. Бондарко А. В. Предисловие / А. В. Бондарко // Проблемы функциональной грамматики. Категории морфологии и синтаксиса в высказывании. – СПб : Наука, 2000. – С. 3–8.
3. Городецкий Б. Ю. Компьютерная лингвистика : моделирование языкового общения (вступ. ст.) / Б.Ю. Городецкий // Новое в зарубежной лингвистике : Компьютерная лингвистика. – М. : Прогресс, 1989. – Вып. XXIV. – С. 5–31.
4. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Ониненко, М.Ю. Сидорова / РАН. Институт русского языка им. В.В. Виноградова, Московский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Филологический ф-т. – М., 1998. – 528 с.
5. Ішмуратов А. Т. Аналітика науковості : навч. програма спецкурсу для студ. гуман. спец. вищ. навч. Закладів / А. Т. Ішмуратов / Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Ін-т філософії НАН України. – К. : Четверта хвиля, 1997. – 20 с.
6. Слободинська Т. С. Таксис в українській мові: універсальні характеристики і специфічні риси. – Вінниця : ПП Балюк І. Б., 2011. – 404 с.
7. Степин В. С. Становление научной теории / В. С. Степин. – Минск : Изд-во БГУ, 1976. – 320 с.
8. Столнейкер Р. С. Прагматика / Р. С. Столнейкер // Новое в зарубежной лингвистике. Лингв. прагм. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 419–438.
9. Философский энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
10. Шенк Р., Бирнбаум Л., Мей Дж. К интеграции семантики и прагматики / Р. Шенк, Л. Бирнбаум, Дж. Мей // Новое в зарубежной лингвистике. Компьютерная лингвистика. – М. : Прогресс, 1989. – Вып. XXIV. – С. 32–47.
11. Якубинский Л. П. Язык и его функционирование : избр. работы / Л. П. Якубинский / АН СССР. Отд-ние лит. и языка. – М. : Наука, 1986. – 207 с.

Слободинская Т. Четыреуровневая модель понятия «полное содержание высказывания».

В статье рассмотрены четыре уровня понимания содержания высказывания, а именно: синтаксический, семантический, прагматический и коммуникативный. Условия понимания высказываний-реплик участниками диалога автор уточняет в терминах комплексной теории моделей общения, а именно: субъект, который иницирует коммуникативное действие – «агент» (A), его речевое действие – (a); субъект, который осуществляет коммуникативное действие в ответ – «реагент» R, его действие – «реакция» ®. Автор заявляет, что субъект (R) адекватно понимает полное содержание обращенного к нему высказывания (a), если ему удастся однозначно

определить его синтаксическую структуру, семантическое содержание, прагматический смысл и иллокутивную силу. (A) адекватно воспринимает высказывание ® в ответ, если ему удастся идентифицировать три семиотические компоненты содержания ®, то есть его синтактику, семантику и прагматику, и правильно оценить перлокутивный эффект, вызванный восприятием (R) предыдущей реплики (или реплик) (A), – для эффективного продолжения (либо ж для завершения) диалога субъекту (A) необходимо знать, что его понимают. Проанализированы некоторые когнитивные действия того, кто говорит и слушателя. Автор также затрагивает основные аспекты теории коммуникативных неудач.

Ключевые слова: *содержание высказывания, коммуникант, коммуникативное действие, коммуникативная неудача, общая теория моделей общения.*

Slobodynska Tamara. The Four-Level Model of Concept «Full Content of Expression».

The article focuses on four levels of meaning content of expression, that is: syntactic, semantic, pragmatic and communicative. Terms understanding replicas statements by participants in the dialogue clarifies complex in terms of model theory of communication, namely subject's that initiates communicative action – «agent» (A), his speech act – (a); subject's who carries communicative action in response – «reagent » R, its effect – «reaction» ®. The author states that the subject's (R) to adequately understand the full content of a facing statements (a), if he manages to uniquely determine its syntactic structure, semantic content, pragmatic meaning and illocutionary force. (A) Adequately perceive ® statement in response, if he manages to identify the three components of the semiotic content ®, it means syntactic, semantics and pragmatics, and properly assess the perlocutionary effect caused by the perception (R) replica of the previous (or replicas) (A) – effective continuation (or train to complete) dialogue SUBJECT (A) need to know that it is understood. We have analyzed some communicative and cognitive actions of the speaker and the listener. The author also draws attention on the main aspects of the theory of communicative setbacks.

Key words: *content of expression, the communicant, communicative action, communicative setback, general theory of models communication..*